

Pravda, svoboda a tolerance [1994]

Vršovice, 18. 9. 1994

01

V našem povědomí jsou všechny tyto významné skutečnosti či nároky a normy provázeny pozitivním znaménkem, ale zároveň navzájem vykazují značnou vzájemnou nesourodost jak všechny tři pojmy, tak skutečnosti jimi míněné, a tak nám tu padá přímo do očí: to první, co vidíme a cítíme, jsou všelijaká napětí a pnutí mezi nimi. Může tam, kde vládne pravda, zbýt místo pro svobodu? Svoboda je přece tam, kde mohu volit. Ale vládne-li pravda, nemohu přece volit, leda zdánlivě nebo špatně. Bud' se podvolím a pravdě jen přikývnu, abych se s ní nedostal do rozporu, a to mne leckdy přivede do nesnází anebo se rozhodnu bez ohledu na pravdu a někdy snad i proti pravdě a tak se možná některým nesnázím vyhnu, ale časem se možná přece jen do nějakých jiných nesnází zase dostanu. Hegel něco z toho kdysi provokativně a paradoxně vyslovil tak, že svoboda je pochopená nutnost. Takhle to tedy vypadá, když myslíme na sebe a pro sebe. A jak se to změní, když myslíme na druhé?

02

Vidíme třeba, že je někdo s pravdou na štíru, že se pravdě protiví anebo že je vůči ní naprosto lhostejný. Jak se k takovému člověku budeme chovat? Máme to opravdu snášet, tj. tolerovat, když se někdo těžce provinuje proti pravdě? Není pak taková tolerance z naší strany zároveň lhostejností nebo vysloveným proviněním proti pravdě? Můžeme to opravdu strpět, když je pravda vláčena blátem a když je pokládána za nic? Můžeme si říci, že ti druzí jsou svobodní a že jim tu svobodu lhát a podvádět nesmíme brát? A co potom zbude z naší věrnosti, pokud se nám podaří se alespoň soukromě nevzdat a vytrvat v pravdě? Můžeme připustit, že pravda je soukromá záležitost a že se do toho, jak kdo uznává nebo neuznává pravdu, nemáme nikomu plést?

03

Připomeňme si, co znamená slovo tolerance v technice. Většinou nedokážeme vyrábět třeba kuličky do ložisek s naprostou přesností, a tak velmi důležitým parametrem je maximální ještě přípustná odchylka od normy. Už z toho je zřejmé jedno: tolerovat nikdy nelze všechno, nýbrž jen něco. My čeští evangelíci vzpomínáme rádi a dokonce s dojetím na toleranční patent, máme toleranční sbory a mnozí z nás vzpomínají, že alespoň z jedné strany jsou potomky oněch tolerančních evangelíků. Tolerance tehdy znamenala, že ještě tak maximálně přípustné je přihlásit se za luterána nebo za reformovaného. Mimo rámec této zákonem vyhlášené tolerance zůstali ovšem ti, kdo se chtěli prohlásit za husity nebo za české bratry. To už tolerováno být nemohlo a také nebylo. Musela přijít válka, jejím výsledkem musela být porážka a rozpad Rakouska a teprve potom se čeští evangelíci mohli přihlásit třeba k České konfesi a mohli se sdružit do obnovené Jednoty bratrské nebo do církve československé, dnes husitské, nebo se mohli rozhodnout spojit obě hlavní větve světového protestantismu do jedné církve, totiž naší evangelické církve československé, a ovšem mohli založit i jiné církve, pobočky velkých hnutí ve světě nebo i docela malé církvičky a denominace atd. A ovšem zase tu byli někteří, kteří nebyli tolerováni vůbec anebo kteří byli tolerováni méně. Tak je tomu ostatně i dnes a bude tomu vždycky: vždycky jsou nějaké hranice, za nimiž u tolerance slábné a posléze končí. A to platí stejně tak v

politice, v obchodě, ve vědě, v umění, v módě či vůbec ve způsobu odívání, v délce vlasů a vousů a téměř všude jinde.

04

Tažme se nyní, s jakou tolerancí smíme počítat v případě svobody. Po první světové válce propukalo velké nadšení, že jsme po staletích opět svobodní. Už je mezi námi málo přímých pamětníků, ale mnozí z nás si pamatujeme naproti tomu nadšení v květnových dnech roku 1945. A prakticky s výjimkou nejmladších dětí si všichni pamatujeme druhou polovinu listopadu před pěti lety. A zároveň si můžeme na všech těchto případech demonstrovat množství těch, kdo potom onou svobodou byli zklamáni, protože si ji představovali docela jinak. Souvisí to především s tím, že svoboda není všechno, že svoboda není tak jednoznačná a zejména jednoznačně pozitivní záležitost. Každé osvobození je provázeno velkými problémy a velkým nebezpečím, že lidé nebudou umět se svobodou správně zacházet a že ve svobodě nedokáží správným způsobem žít. Tak jako tolerance může být zneužito, může být zneužito i svobody. Příliš velká tolerance stejně jako příliš mnoho svobody vede ke zmatkům a chaosu. Zdá se, že jak pro toleranci, tak pro svobodu platí aristotelská střednost: příliš málo tolerance i příliš málo svobody vede k zotročení lidí, ale nadmíra tolerance a nadmíra svobody činí lidský život nejistým, labilním a nepořádným. Nad obojím, nad tolerancí i nad svobodou musí být nějaká míra. Tak jako je tolerance někdy správná a dobrá, tedy „pravá“, také svoboda je někdy pravá a jindy nepravá. Čeština jazykovými kořeny spojuje všechno to, co je pravé, tak, aby bylo zřejmé, že to náleží k sobě: spravedlnost, právo, správnost i pravdu. A když něčemu do pravosti něco chybí, je třeba to opravovat a napravit.

05

Tak se ukazuje, že pravda se přece jenom něčím podstatně odlišuje od svobody i od tolerance. Pravda vysvobozuje: „poznáte pravdu a pravda vás vysvobodí“, čteme v Janově evangeliu. Můžeme z toho hned uzavřít: ne každá svoboda je tou pravou svobodou, ale pouze svoboda, která má svůj původ a zdroj v pravdě. Podobně to je s tolerancí. Ne každá tolerance je tou pravou tolerancí, ale teprve ve světle pravdy se tolerance ukazuje jako pravá nebo nepravá. Jen pravda je tou poslední a nejvyšší instancí, která už nepotřebuje mít žádné měřítko nad sebou, protože sama je tím posledním měřítkem všeho. Ráno jsme si připomněli onen poutavý a na výsost poučný příběh z II. Ezdráše, z něhož pochází ona slavná myšlenka vítězné pravdy. Na konci celého příběhu lid, a to není Izrael, to nejsou Židé, velebí Boha, o kterém toho příliš nevědí a jehož činy, které v minulosti vykonal pro svůj lid, ale někdy i proti svému lidu, jim nejsou známy. A přece mají způsob, jak jej odlišit od jiných bohů, nepravých, falešných, jakých zná obecná náboženská nespočet. Tento Bůh, který tu je chválen, je totiž ten pravý. Je to Bůh pravdy.

06

Kdysi zdomácněla v ústech nejširších vrstev slova „pravda boží“, např. už je na pravdě boží. To není dobré spojení dvou slov, protože to vypadá, jako by byla nějaká pravda lidská a jako by proti ní byla docela jiná pravda boží. Ale pravda je jenom jedna. A co se jí protiví a přičí, není jiná pravda, ale je to nepravda, lež, podvod, přinejmenším omyl. Bohů je mnoho, jen jeden jediný je pravý. To proto, že pravda je jenom jedna. Bůh a pravda jedno jsou: když řekneme „Pravda“, jako

bychom řekli „Bůh“. A kdo chce mluvit o mnoha pravdách, jako by mluvil o mnoha bozích. Celá tradice, která předchází prorokům a vede k nim a kterou pak proroci novým způsobem interpretují a vedou dál až k jejímu dovršení v Ježíšovi, spojuje pravdu s milosrdenstvím a milosrdenství s pravdou máme toho celou řadu dokladů v Písmu. A ovšem také s milostí, s láskou. Pravda se nemůže rozcházet s milosrdenstvím a láskou, ale nemůže se rozcházet ani se spravedlností a spravedlivým soudem. Pokud dojde k napětí, rozporům a konfliktům, není to argument proti pravdě, nýbrž proti všemu ostatnímu: láska, která chce být víc než pravda a chce být od pravdy neodvislá, je nepravá láska, protože se z lásky dopouští třeba klamu. Milosrdenství, které se neohlíží na pravdu a odsouvá pravdu stranou a do stínu, je nepravé milosrdenství. Soud, který nedbá pravdy, je nutně nespravedlivý soud. A také odpuštění, které nade všechno nedbá pravdy a nenechá posledního slova pravdě, je nepravé odpuštění. Slyšíme-li z Písma, že víra přemáhá svět, platí to stejnou měrou o pravdě, protože až v řečtině a pak v latině a v jiných jazycích, také v češtině jsou víra a pravda různá slova, kdežto v hebrejštině jde o slova téměř totožná, mající jeden společný kořen. Proto platí, že pravda přemáhá svět nebo, řečeno se Zorobábelem, pravda je mocnější než cokoliv na tomto světě, a proto vítězí nade vším. A nevítězí až na konci, nýbrž už nyní. Království Pravdy už je mezi vámi. Pravda nevítězí vnější silou, nevítězí násilím a přesilou, ale prostě proto, že nezastavitelně přichází. I ta nejmocnější království, impéria a mocnosti nějaký čas jsou, působí svou silou a mocí a pak odcházejí, pomíjejí. Jen Pravda nepomíjí, protože ustavičně přichází, aby stavěla všechno a všechno do svého světla. Proto platí, že pravdu nemůžeme jen uznávat, respektovat, ale musíme ji činit, tj. svými činy, svou aktivitou se snažit co nejvíc přispět k jejímu vítězství. Ve věci pravdy není žádného kompromisu: jen kdo činí pravdu, jde ke světlu.

07

Nakonec ten poslední bod. Právě proto, že pravda je tou nejvyšší instancí, tím nejvyšším kritériem, tou poslední normou, neplatí pro ni ona zmíněná aristotelská „střednost“. Neplatí tedy, že pravdy nesmí být málo, ale ani jí nesmí být příliš. Pravdy nikdy není dost. Pravda proto nikdy není uprostřed, nýbrž je takříkajíc na samém kraji, v extrému, nikoliv v nějaké uměřenosti. Odtud můžeme také dobře porozumět onom rozčilení a rozhořčení, které vyprovokovalo v Ježíšovi tak netolerantní jednání, jakého se dopustil na chrámovém nádvoří. Proč tomu tak je? Ve věci pravdy je totiž každá tolerance zhoubná. Lež totiž není nebezpečná, když ji každý už zdálky pozná. Skutečným nebezpečím je taková lež, která se pravda nejvíc podobá a která se za pravdu vydává. Takovou nebezpečnou, pravdě podobnou lež je velmi nesnadno rozpoznat. Bible nám ukazuje mnoho takových příkladů, a také do budoucna varuje zejména v Novém Zákoně že největším protivníkem a nepřítelem je Anti-krist, protože napodobuje Krista, napodobuje Mesiáše.